

تبیین رابطه میان میزان تعاملات اجتماعی و بالا رفتن کیفیت زیست در مجتمع‌های مسکونی

(مطالعه موردی: مجتمع مسکونی بهجت‌آباد، کوی نوبنیاد و برج بین‌المللی تهران)

مهندس غزال صفدریان* دکتر ایرج اعتصام**، دکتر فرح حبیب***

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۰۴/۳۰ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۱۰/۰۶

چکیده

امروزه کم‌توجهی به تعاملات اجتماعی در فرآیند طراحی به یکی از موضوعات چالش‌برانگیز در مجتمع‌های مسکونی تبدیل شده است. در کشور ایران ساخت مجتمع‌های مسکونی به‌عنوان معلولی از افزایش جمعیت، گران شدن زمین و در پی آن منفعت اقتصادی موجب تغییر شاکله فضاهای سکونتی و حذف فضاهای تعاملی از معماری مسکونی ایران گشت که از تبعات آن می‌توان به عدم پاسخگویی به نیازهای اجتماعی افراد و کاهش حس تعلق به مکان اشاره کرد. در این مقاله با استفاده از روش میدانی و با بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه میزان تعاملات اجتماعی در چندین مجتمع مسکونی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند و مطالعات گویای آن است که کم‌توجهی به روابط انسانی در زیست جمعی، فراهم نبودن بستری مناسب جهت تعاملات اجتماعی و در نظر نگرفتن فضاهای تعاملی میان ساکنین موجب نارضایتی و در نتیجه پایین آمدن کیفیت زندگی در مجتمع‌های زیستی شده است.

واژه‌های کلیدی

مجتمع‌های مسکونی کوی نوبنیاد، برج بین‌المللی تهران، مجتمع مسکونی بهجت‌آباد، کیفیت زیست، تعاملات اجتماعی.

* دانشجوی دکتری معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: ghazalsafdarian@yahoo.com

** استاد، دانشکده عمران هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (مسئول مکاتبات)

Email: i.etessam@srbiau.ac.ir

Email: f.habib@srbiau.ac.ir

*** استاد، دانشکده هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مقدمه

ویژگی‌های فیزیکی، اجتماعی یا نمادین به وجود می‌آورد» (احمد پور و همکاران ۱۳۸۹). در تعریفی دیگر «یک محیط با کیفیت بالا حس رفاه و رضایت را به ساکنانش از طریق ویژگی‌هایی که ممکن است اجتماعی یا نمادین باشد منتقل می‌کند» (رفعیان و مولودی، ۱۳۹۰). «دمینگ^۴» به وابستگی کیفیت با توقعات بهره‌برداران معتقد است و خوب بودن کیفیت را به درجه‌ی انطباق با استانداردهای سازگار با بهره‌برداران تعبیر می‌کند (معینی و اسلامی، ۱۳۸۹).

هدف این پژوهش بررسی شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی در مجتمع‌های مسکونی و مشخص نمودن جایگاه طراحی در افزایش تعاملات اجتماعی، تبیین نقش تعاملات اجتماعی در بالا رفتن کیفیت زیست و در نهایت ارائه راهکارهایی در این زمینه است (شکل ۱). در این راستا ابتدا به مفهوم تعاملات اجتماعی در حوزه مسکن و بررسی دیدگاه اندیشمندان در این زمینه پرداخته می‌شود و در ادامه جایگاه تعاملات اجتماعی در پروسه طراحی جهت دستیابی به شاخص‌های برای مقایسه تطبیقی سه مجتمع مسکونی: بهجت‌آباد، کوی نویناد و برج بین‌المللی تهران، مورد بررسی قرار خواهند گرفت. انتخاب این سه مجتمع بر اساس سال احداث آن‌ها بوده است. بهجت‌آباد اولین مجتمع مسکونی ساخته‌شده در ایران، کوی نویناد به‌عنوان یکی از اولین نمونه‌ها و برج بین‌المللی تهران که در مهر و موم‌های اخیر ساخته‌شده، هر دو توسط «شرکت آ.اس.پ.» برای قشر مرفه طراحی شده‌اند و در آخر با توجه به نتایج به‌دست‌آمده راهکارهایی جهت بهبود کیفیت زندگی در مجتمع‌های مسکونی ارائه خواهند شد.

مبانی نظری

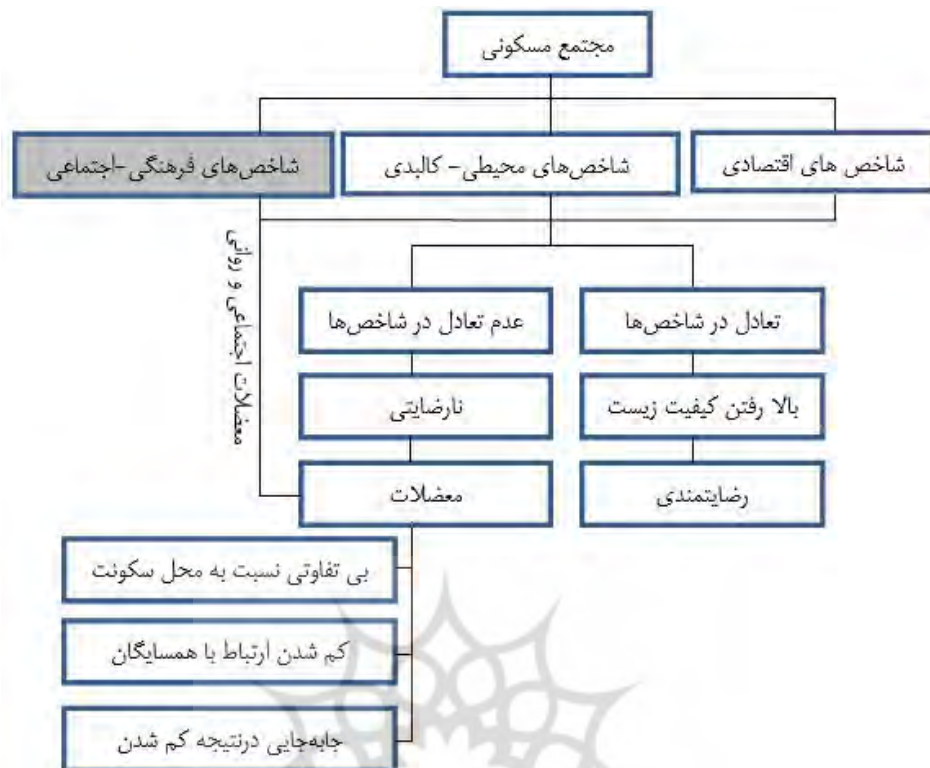
تعاملات اجتماعی به‌عنوان یکی از شاخص‌های فرهنگی -

اجتماعی تأثیرگذار بر مسکن

یکی از مباحث مهم در دانش روانشناسی محیط طراحی فضای سکونتی مبتنی بر فرهنگ هر جامعه در تأمین آسایش افراد است. راپاپورت^۵ معتقد است ساختن یک مسکن پدیده‌ای فرهنگی است که عمیق متأثر از محیط فرهنگی است که مسکن به آن تعلق دارد و هدف مسکن را ایجاد یک واحد اجتماعی فضا می‌داند (راپاپورت، ۱۳۹۲). ادوارد هال^۶ نیز روابط و تعامل بین افراد را در شکل‌گیری مسکن بسیار مؤثر می‌داند و در کتاب خود بانام بعد پنهان به این نکته اشاره می‌کند که: «فرانسوی‌ها به دلیل اینکه بر خورد حسی بسیار زیادی با هم دارند معمولاً در خانه‌های با ازدحام زیاد زندگی می‌کنند. در فرهنگ عرب حدود مرز به‌عنوان مانع و سد برای آن‌ها غیرقابل تحمل است. به عبارتی هیچ حدود مرزی وجود ندارد و علاوه بر این افراد دارای ارتباط عمیق با یکدیگر می‌باشند. بر این اساس اعراب دارای خانه‌های بزرگ می‌باشند

در میان انواع مختلف گونه‌های مسکن، بلندمرتبه‌سازی در تمامی ابعاد خود به‌عنوان یکی از رایج‌ترین آنها خصوصاً پس از انقلاب صنعتی و در پی پیشرفت فنون مهندسی مورد توجه بسیاری از معماران و شهر سازان قرار می‌گیرد. ساخت ساختمان‌های بلند از آغاز پیدایش خود به‌عنوان دستاورد معماری مدرن بنا به دلایلی از جمله سرعت ساخت و ساز (صنعتی سازی) و تراکم بالا (اسکان بیشتر افراد) رشد چشمگیری یافت اما به مرور خود نوع دیگری از مشکلات را به وجود آورد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان توجه صرف به عملکرد، نادیده گرفتن فرهنگ و کم شدن تعاملات انسانی اشاره کرد که بازتاب این معضلات در کشورهای در حال رشد از جمله کشور خودمان ابعاد وسیع‌تری به خود می‌گیرد زیرا امروزه مجتمع‌های مسکونی بخش عمده‌ای از محیط‌های مسکونی شهری ما را در بر گرفته که همواره به سکونتگاه اصلی انسان تبدیل شده یا خواهند شد.

یکی از عوامل مهم در ارزیابی مجتمع‌های مسکونی پایداری اجتماعی است که موجب بالا رفتن کیفیت زیست در این مجتمع‌ها می‌شود. در تعریفی «پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی وضعیتی است که در آن ساکنان از زندگی در مجتمع مسکونی و از همسایگی با دیگر ساکنان لذت می‌برند و احساس رضایت می‌کنند. و در نتیجه مجموعه شرایط زندگی به نحوی است که باگذشت زمان تعاملات اجتماعی بیشتر می‌شود و بیشتر افراد نسبت به محل زندگی خویش تعلق خاطر و دل‌بستگی می‌یابند. بنابراین به‌صورت ناخودآگاه حافظ سلامتی و پایداری آن‌اند» (سجادی، ۱۳۸۹). به‌عبارتی انسان موجودی است اجتماعی و برای تأمین نیازهای خود ناگزیر از ارتباط و تعامل با دیگران پس توجه به شاخص‌های روانی-اجتماعی در کنار سایر شاخص‌ها از جمله اقتصادی، کالبدی و محیطی از عوامل مهم جهت دستیابی به رضایتمندی به‌عنوان یکی معیارهای اصلی سنجش کیفیت زندگی است. آمریکا و آراگونز^۱ نیز معتقدند که شرکت در فعالیت‌های مرتبط با واحد همسایگی و محیط محله‌ای و انجام ملاقات‌های مکرر با همسایه‌ها با وجود رضایتمندی سکونتی بالا رابطه معنی‌داری داشته است (Amerigo & Aragones, 1997). مفهوم رضایتمندی بر دامنه گسترده‌ای از تمایلات و مطلوبیت‌ها جهت رفع نیازهای پایه و متعالی انسان اشاره دارد؛ و بنا به تعریف گلاستر^۲ رضایتمندی سکونتی شکاف قابل مشاهده بین اموال و نیازهای ساکنان و واقعیت موجود بستر سکونتی آن‌ها اشاره می‌کند (رفعیان، خدایی ۱۳۸۸). لنسینگ و مارانز^۳ رضایتمندی را یکی از معیارهای اصلی سنجش کیفیت محیط می‌دانند و کیفیت محیط را به این شکل تعریف می‌کنند: «محیط با کیفیت مناسب، احساس رفاه و رضایتمندی را برای جمعیت آن از طریق

شکل ۱. تبیین شاخص‌های تأثیرگذار بر مسکن

واشدگاه، ساباط و کوچه که هویت محله را شکل می‌دادند. ۳ جمع - فضای تعامل در مقیاس خانه (خرد فضا) مانند حیاط مرکزی که محلی جهت تجمع اهالی خانه به شمار می‌آمد که با حذف و کم‌رنگ شدن این فضاها از مجتمع‌های مسکونی شاهد کم‌رنگ شدن روابط اجتماعی میان ساکنین هستیم. نقش تعاملات اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی از دیدگاه اندیشمندان با توجه به آنچه گفته شد کم شدن تعاملات اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی موجب متحول شدن مفهوم سکونت و به التبع آن پیدایش معضلاتی شده است که این معضلات از دیدگاه سه اندیشمند مورد بررسی قرار گرفته است (جدول ۱).

جایگاه تعاملات اجتماعی در فرایند طراحی

با توجه به اینکه مراحل اصلی انجام پروژه‌های معماری به سه بخش برنامه‌ریزی و مطالعات، طراحی و اجرا و بهره‌برداری قابل تفکیک می‌باشند، فرآیند طراحی شامل تمامی مراحل مذکور شده و هر کدام متأثر از دو دسته از عوامل درونی و بیرونی می‌باشند. عوامل

و از جدا کردن فضاهای خانه نیز به شدت اجتناب می‌ورزند. آلمانی‌ها به دلیل اهمیتی که به فضای خصوصی می‌دهند معمولاً در ساختمان‌های خصوصی و عمومی از درهای دوجداره به منظور عایق سازی از صدا است؛ زیرا درب در فرهنگ آلمانی بسیار جدی گرفته می‌شود» (هال، ۱۳۹۲، ۱۶۰). «ساندرز^۷ معتقد است خانه مکانی است که انسان بیشترین ساعات خود را در آن می‌گذراند و تعاملات مرسوم زندگی و تعاملات اجتماعی در آن صورت می‌گیرد (پور دیهمی، ۱۳۹۰). نمود این موضوع در معماری سنتی ایران نیز کاملاً مشهود است. توجه به تعاملات اجتماعی با افراد در عین احترام به قلمرو و فضای شخصی از طریق طراحی فضاهای هماهنگ و در عین حال متباین یکی از اصول معماری و شهرسازی ایرانی بوده که همواره در سه سطح قابل بررسی است:

۱. جامعه - فضای تعامل در مقیاس شهر (کلان فضا) که از این دست فضاها می‌توان به میدان نقش جهان اشاره کرد که با کاربری‌های متنوع تفریحی - تجاری - عبادی نمونه‌ای از فضای تعامل است.
۲. جمعیت - فضای تعامل در مقیاسه محله (میان فضا) مانند

جدول ۱. تحلیل جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی در ساختمان‌های بلندمرتبه مسکونی

تحلیل جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی در ساختمان‌های بلندمرتبه مسکونی			نتیجه
<p>داخلی: دوری از همسایگان</p> <p>ارتباطات کم با همسایگان</p> <p>مشکلات رایج در مجتمع‌های مسکونی (شوئنوتر، ۱۳۸۰)</p> <p>گوشه‌گیری و انزوا</p>	<p>خارجی: دوری از بافت اطراف</p> <p>محدود شدن کودکان از فعالیت‌های طبیعی</p> <p>ایجاد مشکلات فرهنگی</p> <p>ناهنجاری به سبب تماشای زیاد تلویزیون</p>	<p>تا امنی</p> <p>ضعیف شدن روابط اجتماعی</p> <p>بروز مشکلات فرهنگی</p>	<p>شوئنوتر</p>
نارسایی‌های اجتماعی			
<p>مشکلات کالبدی</p> <p>کم شدن رابطه انسان با محیط</p> <p>تأمین نشدن خلوت افراد خصوصاً صا شنیداری</p>	<p>لنگ^۹ معتقد است که میزان رضایتمندی از مجتمع‌های مسکونی خصوصاً مجتمع‌های عملکردی (خردگرایانه) به صورت نسبی هست. به عنوان مثال نمونه این ساختمان‌ها در سنگاپور، کره و چین کاملاً موفقیت‌آمیز بوده در جاهایی به عنوان محیط شاد زندگی با شکست مواجه شده و در کشورهای انگولاساکسون مخلوط بوده (لنگ، ۱۳۹۱).</p> <p>در اغلب موارد در ساختمان‌های بلندمرتبه مسکونی، فضای واسطه‌ای بین فضای عمومی (راهرو) و فضای خصوصی (واحد مسکونی) وجود ندارد.</p> <p>کاهش تعاملات اجتماعی</p>	<p>تأمین نکردن محیطی مناسب برای زندگی - ساکنان</p> <p>افزایش تماس‌های متفی</p> <p>سردی روابط ساکنین</p>	<p>جان لنگ</p>
عدم رعایت سلسله‌مراتب			
همگون نبودن ساکنان و شیوه زیست افراد خصوصاً در مناطق ارزان قیمت			
<p>افزایش بیش از حد تعاملات</p> <p>فقدان کنترل‌کننده‌های تعاملات اجتماعی</p> <p>عدم تجانس اجتماعی</p> <p>فقدان مشترکات فرهنگی و حفاظ‌های غیر کالبدی موردقبول</p>	<p>بار اضافی اجتماعی</p> <p>فقدان انتخاب و آزادی</p> <p>عملکرد نامناسب</p> <p>عدم تطابق نمادها و نشانه‌ها</p> <p>افزایش غیرقابل پیش‌بینی بودن</p> <p>کاهش فراوانی و تراکم بالای اطلاعات در نیازهای عملیاتی</p> <p>عدم سهیم بودن در قواعد</p>	<p>مشکلات رایج در مجتمع‌های مسکونی (راپاپورت، ۱۳۹۱)</p> <p>کمبود فضاهای قابل دسترس</p>	<p>راپاپورت</p>

مدنظر قرار گیرد.

برنامه‌ریزی و مطالعات

این مرحله را می‌توان نخستین گام در طراحی دانست که در آن شاکله و استراتژی‌های طراحی پایه‌گذاری می‌شود. ساخت‌وسازهای

بیرونی شامل فاکتورهای عینی و ملموس می‌باشند که بر روند طراحی تأثیرگذار هست ولی عوامل درونی همان مفاهیم بنیادین هست که جهت‌گیری طراحی را تحت تأثیر قرار داده و عوامل بیرونی تابعی از آن هست. تعاملات اجتماعی یکی از عوامل درونی تأثیرگذار بر طراحی مجتمع‌های مسکونی بوده که همواره باید در پروسه طراحی

و نحوه شکل‌گیری آن در ارتباط مستقیم با شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی هر جامعه می‌باشد که ارائه راهکارهای معمارانه در قالب طرح‌های نوین جهت تحکیم روابط اجتماعی میان ساکنین می‌گردد (جدول ۳).

بهره برداری

پس از طراحی و اجرا، بهره‌برداری را می‌توان آخرین مرحله، از مراحل شکل‌گیری ساختمان بشمار آورد. در این مرحله توجه به جنبه‌های مادی (تأمین آسایش جسمی) و معنوی (ایجاد فضایی مناسب با فرهنگ و آداب و رسوم) ساکنان همواره می‌بایست مد نظر قرار گیرد. به عبارتی مسکن باید از دو جهت دارای کارایی باشد یکی از جنبه مادی یعنی ایجاد محیطی با دسترسی مناسب، امکانات مناسب، درجه حرارت مطلوب، فشار مناسب و نظایر آن و دیگری از

اخیر (خصوصاً در بلندمرتبه‌سازی) گویای عدم توجه کافی به این مرحله از طراحی هست. برای انجام برنامه‌ریزی صحیح شاخص‌های سه گانه اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و محیطی تأثیرگذارند اما آنچه در این میان حائز اهمیت است بررسی فاکتورهایی تأثیرگذار بر افزایش تعاملات اجتماعی هست در بالا رفتن کیفیت زیست در این‌گونه ساختمان‌ها نقش اساسی ایفا، می‌کنند (جدول ۲).

طراحی

طراحی دومین مرحله از فرآیند طراحی هست که در حقیقت نمود عینی و کالبدی، ذهنیات است و متأثر از عوامل اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و محیطی می‌باشد. با توجه به آنچه گفته شد ساخت مسکن

جدول ۲. بررسی عوامل تأثیرگذار بر افزایش تعاملات در مرحله برنامه‌ریزی و مطالعات

عوامل مؤثر بر افزایش تعاملات اجتماعی	
محله، محیط اجتماعی منسجمی است که هر واحد مسکونی آن باید محیط سالمی برای ساکنان آن فراهم کند (شبهه، ۱۳۸۴).	هویت محله
پس آرامش محیطی، احساس تعلق به مکان و هویت مکانی بر کنش‌های اجتماعی محله تأثیر می‌گذارد.	
شیوه زیست، نحوه انجام فعالیت‌های اصلی (خوردن، خوابیدن، انجام فعالیت‌های مشترک و ...) و عادات افراد یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر سازمان فضایی خانه‌ها هست که عدم رعایت آن‌ها منجر به نارضایتی یا بدون استفاده شدن آن‌ها می‌شود. پس هماهنگی بین فرم (فضای معماری) و عملکرد (الگوهای رفتاری) موجب افزایش حس تعلق به مکان و رضایتمندی میان ساکنین می‌شود.	در نظر گرفتن رابطه منطقی بین فضای زیست و الگوی جاری رفتار
یکی از مباحث چالش‌برانگیز در طراحی مجتمع‌های مسکونی کم‌شدن تعامل این ساختمان‌ها با بافت اطراف هست. به همین منظور عدم تأمین تمامی امکانات در سطح مجتمع باعث می‌شود که ساکنین برای تأمین مایحتاج خود با بافت اطراف تعامل داشته باشند	مکان‌یابی صحیح جهت تعامل با بافت اطراف
توجه به تصور ذهنی مردم از مسکن ایدئال و لحاظ کردن آن در پروسه طراحی	توجه به تمایلات مردم و مشارکت آن‌ها در طراحی
رعایت کردن فرهنگ آپارتمان‌نشینی از سوی ساکنین سبب افزایش رضایتمندی و تعامل اجتماعی می‌گردد.	
آموزش فرهنگ آپارتمان‌نشینی	
پذیرش محدودیت از طرف ساکنان	
آشنایی با قوانین و مقررات آپارتمان‌نشینی	جلوگیری از تداخل و تعارضات فرهنگی
احترام به حقوق ساکنان	
در نظر گرفتن طبقه اجتماعی و فرهنگی ساکنان	در نظر گرفتن طبقه اجتماعی و فرهنگی ساکنان
همگونی ساکنین به لحاظ اجتماعی و فرهنگی یکی از راه‌های بالا رفتن تعاملات اجتماعی است.	
در نظر گرفتن فواصل کوتاه برای دسترسی به امکانات و تقویت محور پیاده و در نتیجه افزایش تعاملات	مرکزیت کارکردی
	سهولت دسترسی به امکانات گروهی

جدول ۳. بررسی عوامل تاثیر گذار بر افزایش تعاملات در مرحله طراحی

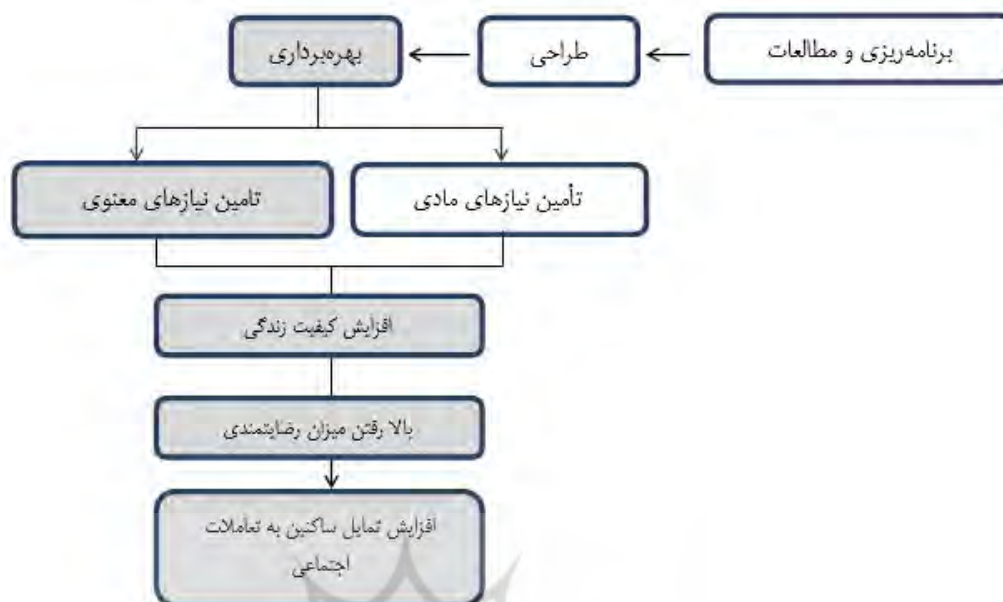
ساخت‌یافتن	طراحی فضای بازی و فعالیت های ورزشی	ایجاد فضایی برای تعامل ساکنان (در سطح کل مجموعه)	رعایت اشرافیت
	در نظر گرفتن فضای سبز		
رعایت اشرافیت	استفاده از حیاط مرکزی	رعایت اشرافیت	رعایت اشرافیت
	در نظر گرفتن تسهیلات محلی		
تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	فضایی برای فعالیت های جمعی از جمله جلسات، دیدن مسابقات کودکان و ...	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان
	ارتباط نزدیک با بافت شهری و امکانات عمومی (فرصت ملاقات غیر رسمی بیشتر مردم با هم)		
تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	طراحی فضاهایی برای افزایش برخوردهای اتفاقی و ملاقات های گذری	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان
	در نظر گرفتن فضاهای مکث در محوطه		
تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	اشرافیت به فضاهای عمومی و جمعی امکان مراقبت طبیعی را بالا برده و به ساکنین اجازه می دهد که محیط را به کنترل خود در آورده و در نتیجه بهره‌کاری در این فضا کاهش می یابد.	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان
	همواره باید رابطه منطقی بین خلوت و تعاملات اجتماعی وجود داشته باشد که از نتایج آن می توان به تأمین استقلال در عین ارتباط با سایر افراد اشاره کرد. که جان لنگ آن را خلوت بهینه می نامد که تثبیت کننده روابط اجتماعی است و مستلزم توانایی کنترل تعاملات اجتماعی و حق انتخاب است (لنگ، ۱۳۸۳).		
تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	پر رنگ شدن نقش حیاط و بام در قالب طراحی نوین	طراحی فضاهای خصوصی یا نیمه عمومی - نیمه خصوصی	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان
	استفاده از حیاط		
تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	به صورت خصوصی (در سطح واحد) و هم به مشترک بین چند واحد	طراحی فضاهای خصوصی یا نیمه عمومی - نیمه خصوصی	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان
	فضای سبز		
تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	مانند LASER SHOW که وقایع مهم در سطح مجتمع مثل تولد، ازدواج و ... را به اطلاع سایر ساکنین می رساند.	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان
تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	ایجاد خوانایی و افزایش امنیت یکی از راه های افزایش تعاملات اجتماعی می باشد	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان
تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	ایجاد عرصه های روشن که هر کدام می توانند علائق خاص مردم را برآورده سازد.	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان	تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان

عوامل تأثیرگذار بر رضایتمندی در مرحله بهره برداری در چهار بخش مدیریتی، کالبدی-عملکردی، اجتماعی و محیطی قابل بررسی هست (جدول ۴). از جمله این عوامل می توان به موارد ذکر شده در جدول ۴ اشاره کرد.

بررسی نمونه های موردی

در راستای این پژوهش سه مجتمع مسکونی انتخاب شدند. از جمله مجتمع مسکونی بهجت آباد که در سال ۴۹-۱۳۴۳ به عنوان اولین مجتمع مسکونی ساخته شده در ایران شناخته می شود. این مجتمع

نظر جوابگویی به نیازهای معنوی مردم، یعنی ایجاد فضاهای مناسب با طرز زندگی و نوع آداب و رسوم اجتماعی، این دو شرط اگر با هم به کامل ترین نحوی جمع شوند می توانند سبب ایجاد حس مطلوبیت از مسکن گردیده و درجاتی از رضایت افراد را فراهم آورند (ذبیحی و همکاران، ۱۳۹۰). پایداری اجتماعی در مجتمع های مسکونی را می توان محصول رضایتمندی از برآیند شرایط موجود و تأمین نیازها دانست که در این شرایط ساکنان از همسایگی با سایر افراد لذت برده و در نتیجه تعاملات انسانی و مشارکت و هماهنگی و غیره بین ساکنان افزایش می یابد (شکل ۲).

شکل ۲. بررسی جایگاه تعاملات اجتماعی در مرحله بهره‌برداری

به ساکنین عامل مهمی در جهت برقرار ارتباط با بافت اطراف نیز هست؛ و در آخر برج بین المللی تهران که در سال‌های اخیر (۱۳۸۴) برای قشر مرفه طراحی شده و امکانات بسیاری به این منظور و در جهت رفاه ساکنین در نظر گرفته شده است. در ساخت این مجتمع همانند آ.اس.پ دستیابی به سطح بالاتری از کیفیت زیست مدنظر بوده است.

از ۱۴ بلوک به ارتفاع ۴۲ متر ساخته شده است. بلوک‌ها به دور فضای مرکزی استقرار یافتند که گویای تأکید بر فضایی‌های تعامل هست. مجتمع مسکونی آ.اس.پ که یکی از اولین مجموعه‌های ساخته شده برای قشر مرفه هست و در سال‌های ۱۳۵۴-۱۳۴۹ ساخته شده است. این مجتمع از سه برج تشکیل شده و از ویژگی‌های آن می‌توان به بهره‌گیری از حیاط مرکزی و فضای سبز و همچنین در نظر گرفتن فضاهای خدماتی بسیاری اشاره کرد. این فضاها علاوه بر سرویس‌دهی

جدول ۴. بررسی عوامل تأثیرگذار برافزایش تعاملات در مرحله بهره‌برداری

بهره‌بردار	رضایتمندی	ویژگی‌های کالبدی-عملکردی	پاسخگویی به نیاز ساکنان
			توجه به الگوهای رفتاری افراد و پاسخگویی به نیاز آن‌ها در بازه زمانی طولانی می‌بایست یکی از اصول مهم در طراحی فضا باشد. آنچه در این میان حائز اهمیت است سهولت در تغییر عملکردی خانه هست که موجب تنوع شده و ماندگاری افراد را در مجموعه بالا می‌برد.
			بیشتر طرح‌های مسکونی گسترده و بعضی مجموعه‌های آپارتمانی براین فرض مبتنی هستند که ملاقات با دیگران، باهم قدم زدن، و استفاده از امکانات محلی مشترک که بخشی از زندگی روزمره ساکنین است موجب تعاملات اجتماعی بیشتر میان ساکنین می‌شود (لنگ، ۱۸۵، ۱۳۸۳-۱۸۶).

ادامه جدول ۴. بررسی عوامل تأثیرگذار بر افزایش تعاملات در مرحله بهره‌برداری

<p>نگهداری از مهم‌ترین مراحل پس از بهره‌برداری هست که از یک‌سو با نحوه مدیریت (وضع قوانین و رسیدگی به امور) و از سوی دیگر با ساکنان (اجرای قوانین) در ارتباط هست.</p>	<p>نگهداری</p>		
<p>یکی از عوامل مهم جهت بر فرای تعاملات اجتماعی بین افراد مشترکات و ویژگی‌هایی از قبیل شغل، تحصیلات و... هست که پیوند بین ساکنین را قوی‌تر می‌کند. در این راستا یکی از مهم‌ترین وظایف مدیریت انتخاب و گزینش افراد برای استقرار در مجتمع‌های مسکونی هست.</p>	<p>کنترل جهت سکونت افراد جدید</p>	<p>ویژگی‌های مدیریت</p>	
<p>شرکت در فعالیت‌های واحد همسایگی و ملاقات مکرر با همسایگان با رضایتمندی سکونتی رابطه مستقیم داشته است (Amerigo & Ara, 1997). برگزاری برنامه‌های مشترک و افزایش تجربیات جمعی یکی از راه‌های تعامل بیشتر ساکنین است.</p>	<p>افزایش تجربیات جمعی از طریق ایجاد برنامه‌های گروهی</p>		
<p>امنیت و تعاملات اجتماعی ارتباطی دوسویه دارند. از یک‌جهت برقراری امنیت موجب حضور ساکنین و افزایش تعاملات اجتماعی می‌شود و از جهت دیگر در محیط‌هایی که تعامل اجتماعی و در نتیجه نظارت طبیعی بیشتر می‌شود میزان جرم و جنایت پایین آمده و امنیت افزایش می‌یابد.</p>	<p>امنیت کنترل طبیعی کنترل طبیعی</p>		
<p>مشارکت موجب بالا رفتن حس مسئولیت نسبت به فضای زندگی و ایجاد علاقه در ساکنین همچنین برقراری ارتباط با دیگران می‌شود.</p>	<p>مشارکت ساکنان در فعالیت‌های مجتمع</p>		
<p>پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی را می‌توان محصول رضایتمندی از برآیند شرایط موجود دانست که در این شرایط ساکنان از همسایگی با سایر افراد لذت برده و در نتیجه تعاملات انسانی و مشارکت و هماهنگی و ... بین ساکنان افزایش می‌یابد.</p>	<p>پایداری اجتماعی (احساس علاقه و رضایتمندی)</p>	<p>ویژگی‌های اجتماعی</p>	
<p>با توجه به اهمیت تعاملات اجتماعی میان افراد، یکی از راه‌های مهم در جهت افزایش و تقویت این تعاملات انجام فعالیت‌های مشترک گروهی مانند ورزش، تماشای برنامه‌هایی مانند فوتبال و... هست.</p>	<p>انجام فعالیت‌های گروهی</p>		
<p>تقویت و ایجاد حس همکاری متقابل موجب آشنایی بیشتر همسایه‌ها و در نتیجه قوی شدن پیوند اجتماعی میان افراد می‌گردد.</p>	<p>حس همکاری میان ساکنان</p>		
<p>زمانی که افراد به دلیل ویژگی‌های خاص اجتماعی، فرهنگی، کالبدی و... خود را در هماهنگی با محیط اطراف می‌بینند احساس رضایتمندی و تمایل به تداوم حضور در محیط را احساس می‌کنند.</p>	<p>احساس تعلق</p>	<p>ویژگی‌های محیطی</p>	
<p>استفاده از فضاهایی جهت ایجاد تجربیات مشترک بین ساکنین (خاطرات جمعی)</p>			
<p>افزایش انگیزه ساکنین در برقراری ارتباط با یکدیگر از طریق ایجاد فضاهای جانبی</p>			
<p>یکی از مباحث مهم در دانش روانشناسی محیط طراحی فضای سکونتی مناسب در تأمین آسایش افراد هست. ایجاد تعاملات اجتماعی با افراد در عین احترام به قلمرو و فضای شخصی از طریق طراحی فضاهای هماهنگ و در عین حال متباین یکی از راه‌های مهم در تأمین آسایش ساکنین هست.</p>	<p>آرامش و آسایش</p>		
<p>احساس مسولیت از طرف ساکنین در زندگی جمعی و ایجاد موازنه بین منافع شخصی و جمعی یکی از مهم‌ترین راهکارها در بالا بردن کیفیت زیست هست</p>	<p>احساس مسولیت</p>		
<p>حفظ کیفیت اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی از بارزه‌های اصلی هویت است و تعاملات اجتماعی را می‌توان از مهم‌ترین عوامل تشکیل‌دهنده هویت بشمار آورد.</p>	<p>هویت</p>		

جدول ۵. مقایسه تطبیقی مجتمع‌های مسکونی با توجه به شاخص‌های اجتماعی

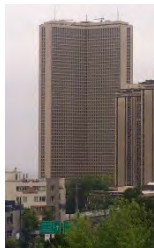

برج تهران ۱۳۸۴	کوی نوبنیاد ۱۳۵۴-۱۳۴۹	بهجت‌آباد ۱۳۴۹-۱۳۴۳			
			در نظر گرفتن رابطه منطقی بین فضای زیست و الگوی جاری رفتار	برنامه‌ریزی و مطالعات	پروژه طراحی
			مکان‌یابی صحیح جهت تعامل با بافت اطراف		
			آموزش فرهنگ آپارتمان‌نشینی		
			هویت محله		
			سهولت دسترسی به امکانات گروهی از طریق مجموعه		
			از طریق بافت اطراف		
			توجه به تمایلات مردم و مشارکت آن‌ها در طراحی	سایت پلان	
			در نظر گرفتن طبقه اجتماعی و فرهنگی ساکنان (همگونی ساکنین)		
			تأمین سطح مطلوبی از خلوت برای ساکنان		
			رعایت اشرافیت	پلان نما	
			ایجاد فضایی برای تعامل ساکنان (در سطح کل مجموعه)		
			طراحی فضاهای خصوصی یا نیمه عمومی - نیمه خصوصی		
			استفاده از متدهای جدیدی در نمای ساختمان در جهت تعامل بیشتر ساکنین	فضا	
			تعریف قلمرو		
			خوانایی فضایی		
			نگهداری	ویژگی‌های مدیریت	
			کنترل جهت سکونت افراد جدید		
			افزایش تجربیات جمعی از طریق ایجاد برنامه‌های گروهی		
			امنیت	رضایتمندی اجرا و بهره‌برداری	
			کنترل طبیعی		
			کنترل خارجی		
			مشارکت ساکنان در فعالیت‌های مجتمع	ویژگی‌های کالبدی	
			پاسخگویی به نیاز ساکنان		
			گفتگو با همسایگان		
			پایداری اجتماعی (احساس علاقه و رضایتمندی)	ویژگی‌های اجتماعی	
			انجام فعالیت‌های گروهی		
			حس همکاری میان ساکنان		
			احساس تعلق	ویژگی‌های کیفیت محیطی (به لحاظ تعاملات)	
			احساس مسئولیت		
			آرامش و آسایش		
			هویت		
در حد قابل قبول		50-100%	1		
ضعیف است		0-50%	0		

یافته‌های پژوهش

در اختیار تعدادی از ساکنان در هر مجموعه قرار گرفتند که هدف ارزیابی رابطه میان تعاملات اجتماعی و بهبود کیفیت زیست در مجتمع‌های مسکونی هست. به‌طور کلی می‌توان چنین نتیجه‌گیری که از میان مجتمع‌ها، مجتمع مسکونی کوی نویناد بهره‌گیری از شاخص‌های اجتماعی، روانی و در نتیجه رضایتمندی را دارا بوده است (جدول ۶).

مجتمع‌های مسکونی در نظر گرفته‌شده به لحاظ میزان بهره‌گیری از شاخص‌های اجتماعی و با استفاده از ابزار پرسشنامه مورد مقایسه تطبیقی و ارزیابی قرار گرفتند (جدول ۵). پرسشنامه‌های تهیه‌شده دارای ۴۵ سوال بوده که در ۵ بخش تهیه شدند. هر یک از بخش‌ها در جهت سنجش میزان تمایل ساکنین به تعاملات اجتماعی و راه کاره‌های در نظر گرفته‌شده در فرآیند طراحی هست. این پرسشنامه‌ها

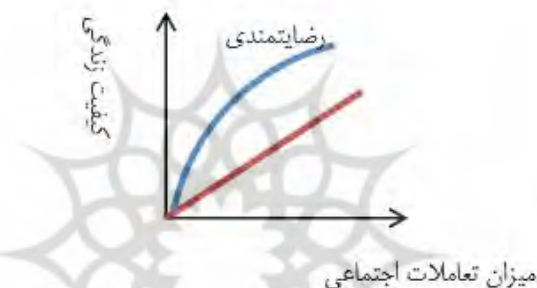
جدول ۶. بررسی میزان تعاملات اجتماعی در هر یک از مجتمع‌های مسکونی

میزان تعاملات اجتماعی در مجتمع مسکونی	رضایتمندی	کیفیت محیط (به لحاظ تعاملات)	
۵۸٪	۵۰٪	۵۰٪	 <p>بهجت‌آباد</p>
برنامه‌ریزی و مطالعات	طراحی	بهره‌برداری	
۶۲.۵٪	۷۱.۵٪	۵۰٪	
۴۵٪	۳۷.۵٪	۵۰٪	 <p>برج بین‌المللی تهران</p>
برنامه‌ریزی و مطالعات	طراحی	بهره‌برداری	
۳۷.۵٪	۷۱.۵٪	۳۷.۵٪	
۸۳.۸٪	۹۳٪	۷۵٪	 <p>کوی نویناد</p>
برنامه‌ریزی و مطالعات	طراحی	بهره‌برداری	
۶۲.۵٪	۸۵.۷٪	۹۳٪	

نتیجه‌گیری

موجب افزایش حس تعلق و تداوم حضور در مکان می‌گردد. عمدتاً راهکارهای مطرح‌شده در این زمینه به ۲ دسته عمده تقسیم می‌شوند: دسته اول: راهکارهای طراحی که توسط معماران ارائه می‌شود و این‌گونه ساختمان‌ها باید با در نظر گرفتن امکان تعامل مردم ساخته شوند (جدول ۷). دسته دوم: راهکارهایی است که در دوران بهره‌برداری ارائه می‌شود. این راهکارها سبب افزایش ارتباط و احساس رضایتمندی میان همسایگان شده و از طریق بالا بردن کیفیت محیط ماندگاری و تمایل ساکنین را جهت سکونت بالا می‌برد (جدول ۸).

نتایج گویای آن هست که همواره رابطه مستقیمی میان میزان تعاملات اجتماعی و بالا رفتن کیفیت محیط زندگی وجود دارد (شکل ۳). به عبارتی چنین می‌توان گفت که هر چه فاکتورهای اجتماعی در فرآیند طراحی (برنامه‌ریزی و مطالعات، طراحی، اجرا و بهره‌برداری) بیشتر وارد شوند میزان تمایل ساکنین به تعاملات اجتماعی بین افراد بیشتر شده و ساکنین حس رضایتمندی بیشتری از مجتمع مسکونی خود دارند. تعاملات و کنش‌های اجتماعی میان ساکنان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های اجتماعی تأثیرگذار بر زیست جمعی همواره

شکل ۳. بررسی رابطه میان میزان تعاملات اجتماعی و کیفیت زندگی

جدول ۷. بررسی راهکارهای طراحی در افزایش تعاملات اجتماعی

طراحی فضاهای منطبق با زیست	راهکارها
تأمین نکردن کامل احتیاجات ساکنین در مجتمع که سبب افزایش تعامل ساکنین (جهت تأمین مایحتاج) با بافت اطراف می‌شود.	
ارائه خدمات عمومی در مجتمع‌ها که در سطح محله عمل کند.	
طراحی فضاهایی که امکان ملاقات اتفاق میان ساکنین را افزایش دهد. مانند فضای بازی کودکان	
تأمین خلوت بهینه که توانایی کنترل تعاملات اجتماعی و حق انتخاب را فراهم می‌آورد	
در نظر گرفتن خواست و نیاز ساکنین در اداره مجتمع	

جدول ۸. بررسی راهکارهای کلی در افزایش تعاملات اجتماعی

آموزش فرهنگ آپارتمان نشینی	راهکارها
اعمال مدیریت صحیح از طریق وضع قوانین و نظارت بر اجرای آن	
همگونی ساکنین	
ایجاد انگیزه در جهت انجام فعالیت‌های گروهی	
کنترل جهت سکونت افراد جدید	
ایجاد قلمرو که حضور ساکنین را در فضاهای مشترک افزایش می‌دهد.	

پی‌نوشت‌ها

۶. رفعیان، مجتبی؛ و مولودی، جمشید. (۱۳۹۰). *رویکردها و روش‌های سنجش کیفیت محیط مسکونی شهری*. تهران: نشر آذرخش.

۷. رفعیان، مجتبی؛ و خدایی، زهرا. (۱۳۸۸). بررسی شاخص‌ها و معیارهای مؤثر بر رضایتمندی شهروندان از فضاهای عمومی شهری. *فصلنامه راهبرد*، ۵۳، ۲۲۷-۲۴۸.

۸. سجادی قائم‌مقامی، پروین سادات؛ پور دیهیمی، شهرام؛ و زرغامی، اسماعیل. (۱۳۸۹). اصول پایداری اجتماعی در مجتمع‌های زیستی، *مجله صفه*، ۲۰ (۵۱)، ۷۵-۸۷.

۹. شوئونر، نوربرت. (۱۳۸۰). مسکن، حومه و شهر. (ترجمه شهرام پور دیهیمی). تهران: چاپ روزنه.

1. Amerigo & Aragonnes
2. Galster
3. Lansing & Maranes
4. Deming
5. Rapoport
6. Edvard Hall
7. Sanderz
8. Norbert Schoenauer
9. Jon Lang

۱۰. شیعه، اسماعیل؛ و شجاعی ریحانه سادات. (۱۳۸۷). تأثیر افزایش تراکم ساختمانی بر کیفیت اجتماعی محله (نمونه موردی مطالعات محله جمال‌آباد. *فصلنامه علمی اقتصاد و مسکن*، ۴۵، ۷۵-۹۲.

۱۱. لنگ، جان. (۱۳۸۳). *آفرینش نظریه معماری (نقش علم رفتاری در طراحی محیط)*. (علیرضا عینی فر، مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۲. لنگ، جان. (۱۳۹۱). *طراحی شهری (گونه شناسی، رویه‌ها و طرح‌ها هواره با بیش از پنجاه مورد خاص)*. (سید حسین بحرینی، مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۳. هال، ادوارد. (۱۳۹۲). *بعد پنهان (منوچهر طبیبیان، مترجم)*. تهران: انتشارات دانشگاه.

۱۴. معینی، مهدیه؛ و اسلامی، غلامرضا. (۱۳۹۱). رویکرد تحلیلی به کیفیت محیط مسکونی معاصر، *هویت شهر*، ۶ (۱۰)، ۴۷-۵۸.

15. Amerigo, M, & Aragonnes, j.I. (1997). Atheoretical and Methodological Approach to the study of Residential Satisfaction. *Journal of Psychlosy* . 17. 47-57.

فهرست مراجع

۱. احمد پور، احمد؛ فرهودی، رحمت‌الله؛ حبیبی، کیومرث؛ و کشاورز، مهناز. (۱۳۹۰). بررسی نقش کیفیت محیط سکونتی در مهاجرت‌های درون‌شهری. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۷۵، ۱۷-۳۶.

۲. پوردیهیمی، شهرام. (۱۳۹۰). فرهنگ و مسکن. مسکن و محیط روستا. ۳۰ (۱۳۴)، ۱-۳۴.

۳. ذبیحی، حسین؛ حبیب، فرح؛ و رهبری منش، کمال. (۱۳۸۹). بررسی رابطه بین میزان رضایت از مجتمع‌های مسکونی و تأثیر مجتمع‌های مسکونی بر انسان. *هویت شهر*، ۵ (۸)، ۱۰۳-۱۱۸.

۴. راپاپورت، آموس. (۱۳۹۲). *انسان‌شناسی مسکن*. (خسرو افضلیان، مترجم). مشهد: انتشارات کتابکده کسری.

۵. راپاپورت، آموس. (۱۳۹۱). *معنی محیط ساخته‌شده رویکردی در ارتباطات غیرکلامی*. (فرح حبیب، مترجم). تهران: انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری.

Clarification of Relation between Social Interaction and Improvement of Living Quality within Residential Complexes (Case Study: Behjatabad Residential Complex, Kooye Nobonyad and Tehran International Tower)

Ghazal Safdarian, Ph.D. Candidate, Department of Art and Architecture, science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

*Iraj Etessam**, Professor, Department of Art and Architecture, science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Farah Habib, Professor, Department of Art and Architecture, science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Abstract

Among different types of housing, high-rises construction is considered by many architects and urban planners as one of the most common types, especially after the industrial revolution and advancements in engineering techniques. Construction of tall buildings from its beginning as a result of modern architecture, for reasons like speed of construction (industrialization), high density (accommodation of more people) etc. grew considerably, but gradually it caused other types of problems including mere consideration of performance, less human interaction, and etc. on the one hand, today, any lack of attention to social interactions in designing process has been changed into one of the major challenges at residential complexes. On the other hand, we have establishment of residential complexes as an effect of population increase, expensive price of land and also economic benefits in our country which may cause further changes in structure of residential spaces and omission of interacted spaces from Iranian architecture. The results are lack of responding to social necessities of people and a reduction in sense of place. Residential apartments have different aspects that should be consistently considered in all stages of their construction, including planning, studies, design and operation, in order to achieve a desired environment and improvement in quality of life. One of the most important factors in evaluating residential complexes is social sustainability that enhances quality of living. In definition "social sustainability in residential complexes is a situation where residents enjoy living in the residential complexes and neighborhood with other residents and they are satisfied". In other words, human is a social creature and to meet their needs they have to communicate and interact with others. Therefore, considering psychological - social factors besides other indicators like economic and environmental-physical factors are important for achieving satisfaction as the main criteria for measuring quality of life. In this paper, using field study and questionnaires, social interaction rates in several residential complexes have been evaluated and its objective is evaluation of socio - cultural indicators in residential complexes, determining the position of design in improving social interactions, explaining the role of social interaction in improvement of living quality and finally presenting strategies in this area. In this context, at first the concept of social interactions in housing area and views of scholars in this field have been reviewed and then position of social interactions in the design process to achieve the criteria for comparison of case samples have been analyzed and then considering the results some strategies have been presented at the conclusion. The results indicate that there is always a direct relationship between the amount of social interaction and higher quality of living environment. Moreover, it can be said that the more social factors are considered in the design process, the more willingness of residents to the social interactions are seen and residents feel more satisfaction with their buildings. Communication and social interaction among residents as one of the most important social factors affecting collective living always increase the sense of belonging and continuity of presence in places.

Keywords: Residential Complexes, Life Quality, Social Interactions, Social Fixedness.

* Corresponding Author Email: i.etessam@srbiau.ac.ir